

شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی بدنه‌های شهری با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی

مطالعه موردی: خیابان ولی عصر (عج) - شهر قشم

مهدی خاک‌زندا - دکتری معماری منظر، استادیار دانشگاه علم و صنعت ایران
مریم محمدی - دکتری طراحی شهری، استادیار دانشگاه هنر تهران
فاطمه جم - دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی
کوروش آقابزرگی - کارشناس ارشد معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۱۲/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۱۱

چکیده:

تحولات چند دهه اخیر چه در مصالح و چه در تنوع سبک‌ها و چه به دلیل سرعت در ساخت‌وساز موجب شد که ضرورت توجه به نما و نیز ساماندهی بدنه‌های شهری مورد توجه قرار گیرد. در این میان بررسی اهداف منظر شهری نشان می‌دهد، اهداف زیبایی‌شناسانه و زیست‌محیطی، برای تحقق یک منظر شهری مطلوب، ضروری هستند. بنابراین بدنه شهری به عنوان مصداقی از منظر خرد شهری از این قاعده مستثنی نیست. هدف از پژوهش حاضر توجه به ویژگی‌های خاص شهر قشم، با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی و شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی بدنه‌های شهری خیابان ولی-عصر (عج) در شهر قشم به عنوان شاخص‌ترین خیابان این شهر می‌باشد. پژوهش یاد شده به روش «تحلیلی-کاربردی» است و در حوزه مطالعات میدانی، «روش پیمایشی» با ابزار گردآوری داده به صورت «مشاهده» و «پرسشنامه متخصصان و استفاده‌کنندگان» می‌باشد که در قالب مطالعه‌ای کاربردی، به بررسی شاخص‌های پراکندگی داده‌های مورد بررسی می‌پردازد. یافته‌ها در بعد زیبایی‌شناسی از دیدگاه مردم و متخصصان نشان داده است، شاخص‌های تناسب، تمیزی، تعادل و نظم در بعد عینی و دل‌بستگی به مکان، با معنا بودن، آرامش، خوانایی و جذابیت در بعد ذهنی در اولویت ارزشیابی زیبایی‌نما قرار دارند. همچنین در بعد زیست‌محیطی از دیدگاه متخصصان، شاخص‌هایی همچون مقاومت مصالح در برابر رطوبت، فضای سبز به منظور ایجاد آسایش حرارتی، مصالح مقاوم در برابر دما و دیوار سبز و اکسیژن‌ساز، برای طراحی بدنه‌های شهری در اولویت قرار دارند. در نتیجه با توجه به شناخت اولویت‌ها در ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی می‌توان یک منظر شهری مطلوب را پدید آورد.

واژگان کلیدی: منظر شهری، بدنه‌های شهری، هویت، ابعاد زیبایی‌شناسی، ابعاد زیست‌محیطی، شهر قشم.

۱۵

شماره دهم

بهار ۱۳۹۳

فصلنامه

علمی-پژوهشی

مطالعات

شهری

شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی بدنه‌های شهری
با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی

۱. مقدمه

بدنه‌های شهری از مؤثرترین عناصر تأثیرگذار بر کیفیت فضاهای شهری محسوب می‌گردند که اصلاح آنها می‌تواند به بالا رفتن کیفیت منظر عینی شهر منجر شود. در این میان، نمای خیابان به عنوان یکی از اجزای اصلی بدنه‌های شهری باید مورد توجه قرار گیرد. منظر عینی نامناسب شهرهای امروزی ما، نتیجه دور باطلی است که برون رفت از آن نیازمند شناخت ریشه‌های معضل و ارائه قواعدی است که بتواند حرکت نیروهای مرتبط را در یک راستا هماهنگ کند. تدوین چارچوب برای بدنه‌های شهری خود دارای اهمیتی خاص است و باید متناسب با زمینه، شرایط فیزیکی و با توجه به نوع کاربری صورت پذیرد. از سوی دیگر با نگاهی به مناظر و بدنه‌های شهری جزیره قشم، که واجد ویژگی‌های عملکردی در مقیاس‌های ملی و بین‌المللی است و همین‌طور اکثر شهرها و کلانشهرهای کشور، مشخص می‌شود که از لحاظ زیبایی‌شناسی و زیست محیطی این نماها در وضعیت مطلوبی به سر نمی‌برند؛ که موید اهمیت و ضرورت این پژوهش است. بدین معنی که منظر عینی در مقیاس‌های مختلف (کلان، میانی و خرد) باید واجد ویژگی‌های هویتی مبتنی بر ابعاد عملکردی و بصری آن باشد. در عین حال در کنار ویژگی‌های هویتی، لازم است با توجه به شرایط اقلیمی خاص هر منطقه، ویژگی‌های زیست محیطی که طراحی بدنه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند، نیز مورد توجه قرار گیرند. حال اینکه چگونه می‌توان فضایی با هویت متعلق به گذشته، حال و آینده و همچنین دارای کیفیت بصری و پایداری زیست محیطی ایجاد کرد، از اهداف کلانی است که در این مقاله دارای اهمیت می‌باشد. در این پژوهش با توجه به اهمیت نما در بدنه‌های شهری به بررسی مفهوم و اجزای تشکیل دهنده آن نیز پرداخته می‌شود.

۲. مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۲.۱. منظر شهری

بر اساس تعریف گوردن کالن (۱۹۶۱) منظر شهری هنر یکپارچگی بخشیدن بصری و ساختاری به مجموعه ساختمان‌ها، خیابان‌ها و مکان‌هایی است که محیط شهری را می‌سازند (کالن، ۱۳۸۲). بدین ترتیب از دید وی منظر هر شهر، پاسخی به رفتارهای انسانی، وضعیت آب‌وهوایی، فاکتورهای ایمنی و به بیان دیگر، مداخله‌های ماهرانه در چارچوب افزایش توانایی‌های محیط است. برداشت هر شخص از منظر شهری متأثر از حس بینایی، حس مکان و محتوای محیطی است که فرد در آن قرار می‌گیرد (محمودی، ۱۳۸۵). به عقیده جان راسکین، منظر شهری چیزی بیش از یک مسئله برنامه‌ریزی و طراحی شهری است و در درجه نخست مسئله ارزش‌ها، اهداف انسانی و به رسمیت شناخته شدن مسئولیت‌های اجتماعی توسط آحاد جامعه است (گلکار، ۱۳۸۲). منظر شهری حاصل تماس انسان و شهر است و در این راستا، انسان نه تنها در ساختار چشم‌انداز بصری شهر از طریق فعالیت‌های خود بر منظر شهری تأثیر می‌گذارد، بلکه رفتار و درک ذهنی شهروندان نیز از طریق تماس با منظر شهری تأثیر می‌پذیرد

(Crow, Brown and Young, 2006:282).

همچنین بیان شده است که منظر شهری، فهم شهروندان از شهر است که به واسطه ادراک نمادهای آن (ابعاد کالبدی شهر) و تداعی معانی مرتبط با آنها (ابعاد ذهنی و خاطره‌ای) صورت می‌گیرد. اهداف سه‌گانه منظر شهری عبارتند از: زیبایی‌شناختی، فرهنگی هویتی و عملکردی (منصوری، ۱۳۸۴). از دیدگاه گلکار (۱۳۸۲) منظر شهر، تلفیقی سه‌گانه از منظر عینی شهر، منظر ذهنی شهر و منظر عاطفی شهر است که مبنای رفتار قرار می‌گیرد (گلکار، ۱۳۸۲). گوردن کالن (۱۳۸۲) منظر شهری را هنر تناسبات می‌داند. منظور کالن از واژه منظر شهری بر اساس کالبد شهر و با تأکید بر دیدها در شهر پایه‌گذاری شد. او در کتاب خود به اهمیت دیدهای پی‌درپی در محیط اشاره نمود. وی در خصوص منظر شهری بیان کرد، هنگامی که ساختمانی در یک مکان به صورت منفرد ساخته می‌شود، تنها به عنوان یک تجربه معماری تلقی می‌شود، ولی اگر تعداد زیادی ساختمان در کنار یکدیگر ترکیب شوند، واقعه جدیدی به وقوع می‌پیوندد که در حوزه منظر شهری تلقی می‌شود؛ این واقعه جدید را هنر تناسبات می‌نامند (کالن، ۱۳۸۲). لینیچ، در سال ۱۹۶۱، مفهوم تصور ذهنی شهر با انتشار کتابی با عنوان سیمای ذهنی شهر ارائه نمود. لینیچ در این کتاب ابعاد ذهنی منظر شهری را مطرح کرد، بدین ترتیب اگر کالن بیشتر بر ابعاد عینی منظر تأکید داشت، لینیچ ابعاد ذهنی آن را مؤکدانه مورد توجه قرار داد (لینیچ، ۱۳۷۳). لینیچ سه عامل ادراکی، فیزیکی و عملکردی را در منظر شهری با اهمیت می‌داند (رضا زاده، ۱۳۸۶: ۲۳). وی برای مطالعه تصویر ذهنی شهر، هر محیط شهری را شامل سه جزئی داند: هویت، ساختار و معنی.

همان‌طور که بررسی‌ها نشان می‌دهد، منظر شهر را می‌توان در سه مقیاس کلان، میانی و خرد مورد بررسی قرار داد. نما یا بدنه خیابانی یکی از وجوه مورد توجه در بررسی در منظر خیابانی است. بنابراین در ادامه مفهوم نما، نمای خیابانی، عناصر خیابانی و ابعاد تأثیرگذار بر طراحی یک نمای خیابانی مطلوب مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲.۲. مفهوم نما

نمای هر ساختمان در مجموعه شهری که در آن حضور دارد مؤثر است و این تأثیر را به بدنه خیابان‌ها یا میدان‌ها که در آن قرار گرفته است، انتقال می‌دهد. در واقع نمای شهری متشکل از بناهای شهری است. بنابراین وقتی که از دید معماری با این کلمه برخورد می‌کنیم، اشاره مستقیمی به نمای ساختمان‌ها داریم (پاکزاد، ۱۳۸۶: ۸۲). در واقع نمای ساختمان‌ها به صورت يك صفحه نمایش ترکیبات معماری ظاهر می‌گردد. ترکیب‌های معماری حاوی نوعی معنا هستند و از این رو قادرند که خیال آدمی را تحریک نمایند و با وی ارتباط برقرار کنند. به همین دلیل بخش‌های عمده‌ای از ارتباط انسان با محیط اطرافش از طریق ارتباط بصری و ذهنی وی با ترکیب‌های معماری آن محیط اتفاق می‌افتد، این نوع ارتباط که خصلتی بسیار تجریدی دارد، زمینه‌ای برای تحریک ارتباط‌های غیرتجریدی‌تر و مشخص‌تر است (صفا منش، ۱۳۷۳: ۱۸۰).

پاکزاد (۱۳۸۲) معتقد است، نما حد فاصل درون و برون بناست و به عنوان عنصری سه بعدی، محل تلاقی ویژگی‌ها و جنبه‌های خصوصی، معماری بنا و جنبه‌های عمومی و شهری است. در این حالت نما عضوی از بدنه و حتی منظر شهری تلقی شده و نقشی گسترده‌تر از نقش معمارانه می‌یابد (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۵۴). همچنین وی بر این باور است، نما در حوزه بصری در حوزه ادراک و رفتار نیز جایگاه ویژه‌ای دارد تا آنجا که به عنوان درجه درک بصری عمل می‌کند و ادراک بصری محیط را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و علاوه بر اثرات بصری و زیبایی‌شناسی واجد اثرات روانی و اجتماعی نیز گردیده و مؤثرترین عنصر تأثیرگذار بر کیفیت بصری بنا و فضا می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۵۵).

حبیب (۱۳۸۵) بر این اعتقاد است، نمای شهری که بتواند تصویر مناسبی از خود به جای بگذارد، می‌تواند نقش اجتماعی هم داشته باشد، چرا که به مردم کمک می‌کند، بدانند در کجا هستند و در نتیجه محیط را خوانده، به نحو مطلوب‌تری فعالیت‌هایشان را تنظیم کنند و حتی می‌تواند خاطرات جمعی و ارتباطات گروهی را افزایش دهد (حبیب، ۱۳۸۵: ۵۳).

کریر (۱۹۹۲) عنوان می‌کند که ترکیب یک نما با در نظر گرفتن نیازهای عملکردی (پنجره‌ها، درهای بازشو، سایه بان و سطح مسقف) اساساً باید به دنبال خلق یک کلیت هماهنگ به وسیله تناسب خوب، وزن‌های عمودی و افقی، مصالح، رنگ و عناصر تزئینی باشد.

لینچ (۱۳۷۳) در مقاله‌ای با عنوان «طرح شهر و نما و ظاهر شهر»، ضمن اشاره به اهمیت نما به ارائه معیارهایی برای نما و ظاهر خوب می‌پردازد. به زعم لینچ، معیارها باید در برگیرنده نیازهای متعدد بوده، به صورت کلی تعریف شده و چنان مستقیماً به فرم مربوط باشد که سنجش ارزش هر طرح پیشنهادی را در مقایسه با سایر پیشنهادها ممکن سازد. وی بهترین منبع این معیارها را مراجعه مستقیم به خود مردم یا ملاحظه انتخاب‌هایشان دانسته و بهترین عرصه برای عرضه چنین معیارهایی را عرصه روان‌شناسی محیط می‌داند. معیارهایی که لینچ (۱۳۷۳) معرفی می‌نماید عبارتند از: «تهییج، تنوع، قابلیت شناسایی، خاطره‌انگیزی، سرزندگی، هویت، تصویرپذیری، خوانایی، انعطاف‌پذیری، سادگی، وضوح، چیرگی بخشی از فرم، تطابق با محیط، معنی‌داری و آموزندگی» (ارجمندفر، ۱۳۸۸: ۱۴-۱۳).

توسلی (۱۳۶۷) همچنین با بیان اصولی برای ترکیب توده و فضا، نمای مطلوب را نمایی می‌داند که دارای نظم، وحدت و ترکیب، مقیاس، تناسب و هماهنگی باشد. سادگی، وجود عنصر نشانه، تعادل، مجاورت، هماهنگی، تقارن، تداوم و پیوستگی فضایی، محصوریت، تباین و قلمرو دیگر اصولی است که وی برای طراحی فضا معرفی می‌نماید. صفامنش (۱۳۷۳) نیز با دغدغه ایجاد هویت و هماهنگی در منظر عینی شهر، رویکردی فرهنگی را اتخاذ می‌کند و از نگاه وی طراحی نمای ساختمان بیش از دیگر عناصر تشکیل دهنده ساختمان بر اصول ارزش‌های ذهنی و فرهنگی به اصطلاح غیرمادی مبتنی است.

۲.۳.۱. ابعاد مورد توجه در بررسی نمای خیابانی

تحولات چند دهه اخیر در منظر شهرها، سبب شده است تا تدوین ضوابط و مقررات برای ساماندهی نماهای شهری مورد توجه قرار گیرد. به طوری که یکی از مهم‌ترین مسائلی که نظر طراحان شهری را به خود جلب نموده، مسئله منظر عینی شهر می‌باشد. فقدان هویت، نابسامانی و اغتشاش بصری از مهم‌ترین انتقاداتی است که به منظر عینی شهری امروز می‌شود. ابعاد مورد توجه در بررسی تمامی مصادیق و مقیاس‌های مورد عمل طراحی شهری مشتمل بر ابعاد:

– عملکردی،

– زیبایی‌شناسی،

– زیست محیطی و

– هویتی-ادراکی است (کلکار، ۱۳۷۹).

همان‌طور که بیان شد، در این مقاله تأکید بر شناسایی شاخص‌های زیبایی‌شناسی و زیست محیطی نمای مطلوب از دید ناظران پرداخته شده است. بنابراین در ادامه مفهوم زیبایی و رویکردهای زیبایی‌شناسی و زیست محیطی مورد توجه قرار می‌گیرد.

۲.۳.۱. مفهوم زیبایی‌شناسی

زیبایی موضوع یا مفهوم و یا حقیقتی است که تمایل انسان به آن با خمیره او سرشته شده و بنا به تعبیر علامه طباطبایی انسان نفطور به حب جمیل است. قدیمی‌ترین آثار فلاسفه، زیبایی را همراه با حقیقت و خوبی، سه اصل جهانی مورد علاقه و احترام همه انسان‌ها معرفی می‌نماید (نقی زاده، ۱۳۸۱). در تعریف زیبایی این مفهوم را در ارتباط با مطلوبیت، تناسب، لذت، خوشنودی، خیر و سودمندی می‌دانند. زیبایی‌شناسی در لغت به معنای شناختن زیبایی و آن رشته‌ای است از روان‌شناسی. هدف زیبایی‌شناسی، شناساندن جمال است. زیبایی‌شناسی که در گذشته شاخه‌ای از فلسفه بود، در دوران معاصر آمیزه‌ای از فلسفه، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی هنر است (احمدی، ۱۳۷۵). از سده هیجدهم به این سو، زیبایی‌شناسی به عنوان یک علم، بر آن شد که راه علوم طبیعی را پیش گیرد و مانند فیزیک، شیمی یا زیست‌شناسی با روش‌های این علوم عمل نماید. ولی مشخص شد که زیبایی‌شناسی برخلاف علوم طبیعی، تأثیر عاطفی دارد و نمی‌توان آن را در آزمایشگاه مورد آزمایش قرار داد. از یک طرف، زیبایی‌شناسی همانند روان‌شناسی، با حالات و عوالم درونی انسانی، یعنی ادراک و عاطفه، غم و شادی، زیبایی و اراده و گزینه سروکار دارد و از طرف دیگر، مفهوم و احکام آن به شدت نسبی است (یوسفیان، ۱۳۷۹).

۲.۳.۱.۱. مقوله زیبایی‌شناسی عینی در مقابل زیبایی‌شناسی

ذهنی

بررسی رویکردهای موجود در رابطه با ماهیت زیبایی‌شناسی نشان می‌دهد، دو رویکرد کلی وجود دارد: عینی و ذهنی. در مورد ذهنی و یا عینی بودن زیبایی، نظرات زیادی ارائه شده و در اینکه قضاوت زیباشناسانه مربوط به فرستنده یا تعبیری توسط گیرنده است، نظرهای مختلفی وجود دارد. تلاش‌های بسیاری به منظور

پر کردن خلأ ناشی از تفکر جدایی‌عینیت و ذهنیت توسط برخی همچون هوسرل، هایدگر و به خصوص نوربرگ شولتز صورت گرفته است تا بتوان براساس پدیدارشناسی، عینیت و ذهنیت را با هم در مورد "چیزها" به کار برد. اما آنچه امروزه از کلمه Aesthetic یا ترجمه آن (زیبایی‌شناسی) برداشت می‌شود، مبتنی بر ابعاد عینی و ذهنی زیبایی است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد، در رابطه با این دو رویکرد در منظر شهری، در ابتدا رویکرد عینی و پس از آن رویکردهای ذهنی مورد توجه بوده‌است. برای نمونه پیتورسک با تأکید بر معمارانه بر جنبه‌های بصری - هنری منظر از جمله توجه به کثرت و تنوع، مقیاس انسانی، طبیعت‌گرایی و نظمی ارگانیک در فرم و ترکیب رنگ، توسط افرادی چون زیتنه، گیبرد و هالپرین رواج می‌یابد (Kaplan, 1987). مطالعات کاپلان نشان می‌دهد، که به تدریج زیبایی شهری از حوزه تأکیدات عینی و احساسی و تخصص‌گرایانه مربوط به کیفیات بصری یعنی فرم، رنگ و بافت به حوزه مطالعات ادراکی/ذهنی از محیط شهری انتقال یافت. استفان کاپلان، معتقد است اطلاعات مردم و میزان آشنایی با منظر، جهت‌یابی و کشف اطلاعات جدید در ترجیح زیبایی تأکید دارد (Kaplan, 1987). مطالعات کاپلان نشان می‌دهد، ترجیحات زیبایی‌شناختی را نمی‌توان جدا از بررسی مفاهیم ذهنی افراد نسبت به مکان دانست، چراکه ادراک زیبایی همراه با عواطف شخصی و پیش‌زمینه ذهنی فرد در ارتباط است (Kaplan, 1991 & Kaplan). نول معتقد است شناخت زیبایی، فرآیندی ادراکی است که از مرحله عملکرد ذهنی و فعالیت حواس تا مرحله فعالیت‌های عملی و بروز الگوهای رفتاری ادامه می‌یابد. او برای گستره این فرآیند ادراکی چهار سطح مختلف ادراک زیبایی‌شناختی قائل می‌شود که عبارتند از: سطح ادراک حسی، ادراک معنایی، سطح ادراک نشانه‌ای و سطح ادراک نمادین (Nohl, 2001) به نقل از امین‌زاده، ۱۳۸۹).

۲.۳.۲. ابعاد زیست‌محیطی

براساس نظریه‌های موجود در رابطه با این بعد، می‌توان موارد زیر را مورد بررسی قرار داد:

- **افزایش بهره‌وری در مصرف انرژی در ساختمان:** با توجه به بحران‌های به وجود آمده در تأمین انرژی‌های فسیلی، در دهه‌های اخیر تأکید بر مصرف بهینه انرژی، جایگاه ویژه‌ای را در بین اهداف مطرح در طراحی ساختمان به خود اختصاص داده است. در بین این توصیه‌ها اغلب برای موضوع تأکید می‌شود که طراحی معماری ساختمان باید تا حد امکان همساز با اقلیم باشد، به نحوی که از شرایط مطلوب طبیعی حداکثر استفاده به عمل آید و ساختمان در برابر شرایط نامطلوب اقلیمی محافظت گردد تا مقدار انرژی مورد نیاز برای تأمین گرمایش و سرمایش به حداقل رسیده و بخشی از آن از طریق طبیعی تأمین شود. علاوه بر عایق حرارت، برخی عوامل همچون جهت‌گیری ساختمان، جدارهای نورگذر و سایبان‌ها نقش مؤثری در افزایش بهره‌وری در مصرف انرژی ساختمان دارند (مبحث ۱۹ مقررات ملی ساختمان، ۱۳۸۸).

- **آسایش اقلیمی:** شهر و اقلیم دو سیستم انسان ساخت و طبیعی

هستند که تأثیرگذاری تنگاتنگی بر یکدیگر دارند. اقلیم تا آنجا که با آسایش انسان رابطه برقرار می‌کند، نتیجه عواملی چون: تابش آفتاب، دما و رطوبت هوا، وزش باد و میزان بارندگی است. اقلیم هر مکان جغرافیایی شرایط مناسب ویژه‌ای دارد که در عین حال، محدودیت‌هایی را نیز در زمینه طراحی شهری به همراه دارد.

- **افزایش محیط سبز و طبیعی:** امروزه شهرها به عنوان کانون‌های تمرکز فعالیت و زندگی انسان‌ها برای اینکه بتوانند پایداری خود را حفظ کنند، چاره‌ای جز پذیرش ساختار و کارکردی متأثر از سیستم‌های طبیعی ندارند. در این میان فضاهای سبز شهری به عنوان جزء جدانشدنی پیکره شهرها در متابولیسم آنها نقش اساسی دارند.

۳. روش پژوهش

تحقیق حاضر، پژوهشی «تحلیلی - کاربردی» است و در حوزه مطالعات میدانی، «روش پیمایشی» با ابزار گردآوری داده به صورت «مشاهده» و «پرسشنامه» می‌باشد که در قالب مطالعه‌ای کاربردی، به تجزیه و تحلیل داده‌های مورد بررسی می‌پردازد. با توجه به اینکه یکی از تکنیک‌های مهم در زمینه جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه است، لازم است تا جامعه آماری و حجم نمونه‌ها تعیین شود. گفتنی است که در ابتدا برای شناسایی معیارهای عینی و ذهنی زیبایی‌شناسی، از نظرات کارشناسان معماری و طراح شهری استفاده شده‌است. بر این اساس، حجم نمونه در این بخش با توجه به قواعد سرانگشتی در آمار، حداقل ۴۰ پرسشنامه است که تعداد ۸۰ پرسشنامه در میان گروه متخصصان توزیع شده است.

در ادامه به منظور شناسایی معیارهای عینی و ذهنی و بررسی سطح ترجیحات و اولویت‌های آنها از دید استفاده‌کنندگان، پرسشنامه‌ای در میان استفاده‌کنندگان توزیع شد، که ۳۹۰ پرسشنامه از مردم در نمونه‌ای از این فضاها، تکمیل گردید. و در رابطه با سنجش ابعاد زیست‌محیطی نمای خیابانی، به منظور بررسی دیدگاه متخصصان، ۱۵۰ پرسشنامه توزیع شده است. در این بخش هدف آن بود تا براساس داده‌های به دست آمده از مبانی نظری، موارد و استانداردهای حاصله، بر اساس نظر متخصصان، مورد بررسی قرار گیرد. گفتنی است که به منظور تعیین مسائل و مشکلات احتمالی پرسشنامه و حصول اطمینان از قابل فهم بودن آن، پیش‌نویس آن مورد آزمون قرار گرفته تا روایی آنها تأیید شود. این پیش‌آزمون اولیه به صورت سئوالات باز پاسخ، با مشارکت تعدادی از اساتید و کارشناسان رشته شهرسازی و معماری انجام شد. در گام بعدی، پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی (همراه با مصاحبه عمیق)، در ساعات مختلف شبانه‌روز در بین اقشار مختلف منطقه توزیع شد و در نهایت داده‌های به دست آمده از آنها با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در ادامه نتایج داده‌ها آورده شده‌است. پیش از ارائه نتایج داده‌ها در ابتدا مختصری از ویژگی‌های منطقه قشم و خیابان ولی عصر (عج) تبیین می‌شود.

تصاویر (۲۱) - محدوده شهر قشم در جزیره و موقعیت محور ولی عصر (عج)

۵. تحلیل داده‌ها

۵.۱. بررسی و تحلیل داده‌ها در بعد زیبایی‌شناسی

به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها، در دو بخش زیر به بررسی داده‌ها پرداخته شده است.
- آمار توصیفی و اولویت‌بندی هر یک از شاخص‌های زیبایی‌شناسی، در عملکردهای مسکونی و غیرمسکونی، در دو بعد عینی و ذهنی است؛ که از دیدگاه دو گروه مردم و متخصصان مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.
- اولویت‌بندی تصاویر منتخب مردم و متخصصان بر اساس رویکرد زیبایی‌شناسانه.

۵.۱.۱. توزیع فراوانی شاخص‌ها در بعد زیبایی‌شناسی عینی

الف) کاربری مسکونی: در بررسی بعد «عینی» زیبایی‌شناسی، ۲۶ شاخص مطرح شد که در این میان، مطابق جدول شماره ۱ از دیدگاه مردم، ۱۴ شاخص بیشترین تأثیر را در ارزیابی زیبایی نمای خیابان (نمای کاربری‌های مسکونی) داشته و دارای ارزش زیاد و بسیار زیاد هستند و از دیدگاه متخصصان نیز به ترتیب ۱۴ شاخص در اولویت قرار دارند (جدول ۱). همان‌طور که مشاهده می‌شود، از دیدگاه هر دو گروه، شاخص‌های تناسب، تمیزی و نظم در اولویت ارزشیابی زیبایی نما قرار دارند.

ب) کاربری غیرمسکونی: براساس آنچه در (جدول ۲) مشاهده می‌شود، در ارزیابی کاربری‌های غیرمسکونی از دیدگاه مردم، ۲۳ شاخص بیشترین تأثیر را در ارزیابی زیبایی نمای خیابان در این نوع کاربری‌ها داشته و دارای ارزش زیاد و بسیار زیاد هستند و از دیدگاه متخصصان نیز به ترتیب ۲۵ شاخص در اولویت قرار دارند (جدول ۲). همان‌طور که مشاهده می‌شود، از دیدگاه هر دو گروه، شاخص‌های تناسب، تعادل و نظم در اولویت ارزشیابی زیبایی نما قرار دارند.

۵.۱.۲. توزیع فراوانی شاخص‌ها در بعد زیبایی‌شناسی ذهنی

الف) کاربری مسکونی: در بررسی بعد «ذهنی» زیبایی‌شناسی، ۱۴ شاخص مطرح شد (جدول ۳) که در این میان، از دیدگاه مردم، ۱۰ شاخص بیشترین تأثیر را در ارزیابی زیبایی نمای خیابان (نمای کاربری‌های مسکونی) داشته و دارای ارزش زیاد و بسیار زیاد هستند و از دیدگاه متخصصان نیز به ترتیب ۱۳ شاخص در اولویت قرار دارند (جدول ۳). همان‌طور که مشاهده می‌شود، از دیدگاه هر

۴. معرفی نمونه موردی

شهر قشم، بزرگترین جزیره در ایران و منطقه خاورمیانه با یک هزار و پانصد مترمربع وسعت که از ۲۲ کشور مستقل جهان بزرگتر است. این جزیره در گروه سرزمین‌های گرم و خشک قرار می‌گیرد و این در حالی است که رطوبت نسبی هوا در قشم بسیار بالاست و وضعیت بادهای جزیره تأثیر زیادی بر شکل‌گیری بناها داشته است. شکل کلی معماری قشم، متأثر از معماری نواحی مرکزی ایران و تلفیق آن با معماری اسلامی است. در نقشه و معماری شهر و روستاهای قشم، عناصری همچون میدان مرکزی، گذرگاه ساحلی، بادگیر، گنبد و مناره، آب‌انبار و کوچه‌های باریک و سایه‌ساز که اغلب به یکدیگر دسترسی دارند، بیشتر به چشم می‌خورند. از نظر رنگ‌شناسی، مسجدها و برکه‌ها اغلب به رنگ سفید و نمای بیرونی خانه‌ها آخزایی رنگ است.

با توجه به این ویژگی و جایگاه عملکردی جزیره و نقشی که ایفا می‌کند، برای انتخاب نمونه موردی، استخوان‌بندی منطقه مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت محور ولی عصر (عج)، به عنوان مهمترین محور در این استخوان‌بندی انتخاب شد. کاربری‌های موجود در این حوزه شامل کاربری‌های عمده مسکونی، اداری و تجاری هستند؛ بنابراین به منظور تحلیل بهتر، این محور با توجه به کاربری‌ها و مقیاس عملکردی آنها به دو سکانس با کاربری مسکونی و غیرمسکونی تقسیم شد. همچنین براساس شاخص‌های استخراجی از مبانی نظری، به بررسی نمونه‌های مطلوب و نامطلوب در حوزه کاربری‌های مسکونی و غیرمسکونی، در دو بعد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی پرداخته شد و به منظور تدقیق شاخص‌های استخراجی و بررسی تصاویر مطلوب و اولویت‌بندی آنها از دیدگاه مردم و متخصصان، پرسشنامه‌ای تدوین شد.

جدول ۱- اولویت بندی شاخص های بعد عینی زیبایی شناسی در کاربری های مسکونی - مأخذ: نگارندگان

بند	اولویت	دیدگاه مردم			دیدگاه کارشناسان	
		شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی	شاخص	فراوانی عددی
۱		تمیزی	۸۷	٪۷۱,۹	مهندسی ساز بودن	۳۴
۲		تناسبات	۸۵	٪۷۰,۲	نظم	۳۳
۳		نظم	۸۳	٪۶۸,۶	تمیزی	۳۲
۴		سطوح پرو خالی	۸۰	٪۶۶,۶	تناسبات	۳۰
۵		عرض قطعات	۷۹	٪۶۵,۴	تعادل	۲۹
۶		تعادل	۷۸	٪۶۴,۵	ریتم	۲۶
۷		ارتفاع نما	۷۷	٪۶۳,۶	رنگ	۲۵
۸		خط نما	۷۷	٪۶۳,۶	تراس	۲۲
۹		بازشوها	۷۵	٪۶۲,۰	سطوح پرو خالی	۲۲
۱۰		کنج	۷۴	٪۶۱,۲	عرض قطعات	۲۲
۱۱		خط اتصال به زمین	۷۲	٪۵۹,۵	تنوع	۲۲
۱۲		مصالح نما	۶۶	٪۵۴,۴	تقارن	۲۱
۱۳		مهندسی ساز بودن	۶۴	٪۵۳,۰	مبلمان شهری	۲۰
۱۴		تراس	۶۳	٪۵۲,۱	فرم	۲۰

جدول ۲- اولویت بندی شاخص های بعد عینی زیبایی شناسی در کاربری های غیرمسکونی، مأخذ: نگارندگان

بند	اولویت	دیدگاه مردم			دیدگاه کارشناسان	
		شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی	شاخص	فراوانی عددی
۱		خط نما	۲۱۵	٪۸۰,۰	بازشوها	۳۶
۲		تمیزی	۲۱۴	٪۷۹,۶	تناسبات	۳۵
۳		نظم	۲۱۳	٪۷۹,۱	تعادل	۳۵
۴		تعادل	۲۰۷	٪۷۶,۹	ارتفاع نما	۳۴
۵		تناسبات	۱۹۸	٪۷۳,۶	نظم	۳۴
۶		سطوح پرو خالی	۱۹۶	٪۷۲,۹	خط نما	۳۳
۷		عرض قطعات	۱۹۲	٪۷۱,۲	خط اتصال به زمین	۳۲
۸		خط اتصال به زمین	۱۹۰	٪۷۰,۶	تمیزی	۳۲
۹		تقارن	۱۸۰	٪۶۶,۹	عرض قطعات	۳۲
۱۰		مهندسی ساز بودن	۱۵۱	٪۶۶,۱	ورودی	۳۱
۱۱		ارتفاع نما	۱۷۳	٪۶۴,۳	سطوح پرو خالی	۳۰
۱۲		سطوح شفاف و کدر	۱۷۲	٪۶۴,۰	ریتم	۳۰
۱۳		ورودی	۱۷۱	٪۶۳,۶	مهندسی ساز بودن	۲۹
۱۴		تنوع	۱۷۰	٪۶۳,۲	تزئینات	۲۸
۱۵		مصالح نما	۱۶۵	٪۶۱,۳	مصالح نما	۲۸
۱۶		تزئینات	۱۶۲	٪۶۰,۲	تقارن	۲۸
۱۷		بازشوها	۱۶۱	٪۵۹,۹	سطوح شفاف و کدر	۲۷
۱۸		ریتم	۱۵۴	٪۵۷,۳	نورپردازی	۲۷
۱۹		عناصرالحاقی	۱۵۱	٪۵۶,۱	مبلمان شهری	۲۶
۲۰		نورپردازی	۱۴۸	٪۵۵,۰	عناصرالحاقی	۲۵
۲۱		مبلمان شهری	۱۳۷	٪۵۰,۹	تنوع	۲۶
۲۲		رنگ	۱۳۷	٪۵۰,۹	کنج	۲۳
۲۳		فرم	۱۳۶	٪۵۰,۶	تراس	۲۳
۲۴		-	-	-	رنگ	۲۳
۲۵		-	-	-	فرم	۲۳

۲۰
شماره دهم
بهار ۱۳۹۳
فصلنامه
علمی-پژوهشی
مطالعات
شهری
شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی پدیده های شهری
با تأکید بر ایجاد زیبایی شناسی و زیست محیطی

دو گروه، شاخص های دل‌بستگی به مکان، با معنا بودن، آرامش، خوانایی و جذابیت در اولویت ارزشیابی زیبایی نما قرار دارند.

ب) کاربری غیرمسکونی: در بررسی بعد «ذهنی» زیبایی شناسی در کاربری های غیرمسکونی، از دیدگاه مردم ۱۰ شاخص بیشترین تأثیر را در ارزیابی زیبایی نمای خیابان داشته و دارای ارزش زیاد و بسیار زیاد هستند و از دیدگاه متخصصان نیز ۱۱ شاخص در اولویت قرار دارند (جدول ۴). همان طور که مشاهده می شود، از دیدگاه هر دو گروه، شاخص های دل‌بستگی به مکان، با معنا بودن، آرامش، خوانایی و جذابیت در اولویت ارزشیابی زیبایی نما قرار دارند.

۵.۱.۳. اولویت بندی تصاویر منتخب مردم و متخصصان بر اساس رویکرد زیبایی شناسانه

ضمن تحلیل بدنه خیابان ولی عصر (عج) قشم که توسط گروه پژوهش، در دو دسته نمونه های مطلوب و نامطلوب دسته بندی شد، به منظور بررسی ترجیحات زیبایی شناسانه مردم و متخصصان در نمونه های مسکونی و غیرمسکونی موجود در بافت،

در کنار ارزیابی شاخص های زیبایی شناسی نما، شش عکس در قالب نمونه های مسکونی و هشت عکس در قالب نمونه های غیرمسکونی در اختیار ایشان قرار گرفت که نتایج فراوانی انتخاب عکس ها و اولویت بندی آنها در جداول ۵ و ۶ آمده است. همان طور که مشاهده می شود، در انتخاب نمای منتخب کاربری با عملکرد مسکونی، میان مردم و متخصصان توافق وجود دارد ولی در انتخاب نمای غیرمسکونی، تفاوت قابل ملاحظه ای وجود دارد.

۵.۲. تحلیل داده ها در بعد زیست محیطی

۵.۲.۱. توزیع فراوانی شاخص ها در بعد زیست محیطی

بررسی توزیع فراوانی شاخص های بعد زیست محیطی از دیدگاه متخصصان، در دو بخش بررسی شاخص ها و رابطه بین شاخص ها ارزیابی می گردد. در بررسی بعد زیست محیطی، ۱۸ شاخص مطرح شد که مطابق جدول ۷، ۱۳ شاخص در میان آنها با توجه به دیدگاه متخصصان اولویت بندی شده اند.

جدول ۳- اولویت بندی شاخص های بعد ذهنی زیبایی شناسی در کاربری های مسکونی، مأخذ: نگارندگان

ردیف	اولویت	دیدگاه مردم			دیدگاه کارشناسان		
		شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی	شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی
۱		دل‌بستگی به مکان	۹۹	٪۸۱،۷	خوانایی	۳۵	٪۸۷،۵
۲		با معنا بودن	۹۵	٪۷۸،۵	دل‌بستگی به مکان	۳۵	٪۸۷،۵
۳		آرامش	۹۱	٪۷۵،۱	جذابیت	۳۴	٪۸۵،۰
۴		خوانایی	۹۱	٪۷۴	آرامش	۳۴	٪۸۵،۰
۵		جذابیت	۸۹	٪۷۳،۵	با معنا بودن	۳۲	٪۸۰،۰
۶		هویت	۸۷	٪۷۱،۹	خلاقیت	۳۲	٪۸۰،۰
۷		زمینه گرایی	۷۹	٪۶۵،۳	هویت	۳۱	٪۷۷،۵
۸		وحدت	۷۹	٪۶۵،۲	وحدت	۳۰	٪۷۵،۰
۹		سبک	۷۴	٪۶۱،۱	زمینه گرایی	۳۰	٪۷۵،۰
۱۰		خلاقیت	۷۳	٪۶۰،۴	سبک	۲۹	٪۷۲،۵
۱۱		-	-	-	اصالت	۲۴	٪۶۰،۰
۱۲		-	-	-	فرهنگ	۲۶	٪۶۵،۰
۱۳		-	-	-	تاریخ مکان	۲۱	٪۵۲،۵

جدول ۴- اولویت بندی شاخص های بعد ذهنی زیبایی شناسی در کاربری های غیرمسکونی، مأخذ: نگارندگان

ردیف	اولویت	دیدگاه مردم			دیدگاه کارشناسان		
		شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی	شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی
۱		دل‌بستگی به مکان	۲۱۳	٪۷۹،۲	آرامش	۳۸	٪۹۵،۰
۲		آرامش	۲۰۸	٪۷۷،۳	جذابیت	۳۷	٪۹۲،۵
۳		جذابیت	۲۰۶	٪۷۶،۶	دل‌بستگی به مکان	۳۵	٪۸۷،۵
۴		هویت	۱۹۵	٪۷۲،۵	خوانایی	۳۵	٪۸۷،۵
۵		زمینه گرایی	۱۹۳	٪۷۱،۶	هویت	۳۲	٪۸۰،۰
۶		خوانایی	۱۸۸	٪۶۹،۹	خلاقیت	۲۹	٪۷۷،۵
۷		با معنا بودن	۱۸۳	٪۶۷،۹	با معنا بودن	۲۹	٪۷۲،۵
۸		خلاقیت	۱۸۲	٪۶۷،۷	سبک	۲۹	٪۷۲،۵
۹		وحدت	۱۷۲	٪۶۳،۹	وحدت	۲۷	٪۶۷،۵
۱۰		سبک	۱۵۵	٪۵۷،۶	زمینه گرایی	۲۵	٪۶۲،۵
۱۱		-	-	-	فرهنگ	۲۰	٪۵۰،۰

جدول ۵- اولویت بندی تصاویر مطلوب در عملکرد مسکونی- مأخذ: نگارندگان

تصاویر	۱	۲	۳	۴	۵	۶
تصاویر						
	مردم			متخصصان		
مسکونی	اولویت انتخاب	فراوانی درصدی	فراوانی بر حسب تعداد	اولویت انتخاب	فراوانی درصدی	فراوانی بر حسب تعداد
	تصویر ۳	۴۲.۱٪	۵۱	تصویر ۳	۱۸.۸٪	۱۵
	تصویر ۲	۱۸.۲٪	۲۲	تصویر ۵	۱۷.۵٪	۱۴
	تصویر ۵	۱۰.۷٪	۱۳	تصویر ۱	۷.۵٪	۶
	تصویر ۱	۹.۹٪	۱۲	تصویر ۴	۷.۵٪	۶
	تصویر ۴	۷.۴٪	۹	تصویر ۶	۵.۰٪	۴
تصویر ۶	۷.۴٪	۹	تصویر ۲	۵.۰٪	۴	

جدول ۶- اولویت بندی تصاویر مطلوب در عملکرد غیرمسکونی- مأخذ: نگارندگان

تصاویر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
تصاویر								
	مردم				متخصصان			
غیرمسکونی	اولویت انتخاب	فراوانی درصدی	فراوانی بر حسب تعداد	اولویت انتخاب	فراوانی درصدی	فراوانی بر حسب تعداد		
	تصویر ۲	۴۴.۲٪	۱۱۹	تصویر ۳	۲۵.۰٪	۲۰		
	تصویر ۶	۱۶.۴٪	۴۴	تصویر ۱	۱۳.۸٪	۱۱		
	تصویر ۱	۱۱.۲٪	۳۰	تصویر ۵	۱۱.۳٪	۹		
	تصویر ۸	۹.۳٪	۲۵	تصویر ۶	۱۰.۰٪	۸		
	تصویر ۳	۷.۴٪	۲۰	تصویر ۷	۷.۵٪	۶		
	تصویر ۵	۵.۶٪	۱۵	تصویر ۲	۵.۰٪	۴		
	تصویر ۴	۴.۸٪	۱۳	تصویر ۴	۲.۵٪	۲		
	تصویر ۷	۰.۷٪	۲	تصویر ۸	۲.۵٪	۲		

جدول ۷- اولویت بندی شاخص های بعد زیست محیطی- مأخذ: نگارندگان

ردیف	شاخص	فراوانی عددی	فراوانی درصدی
۱	مقاومت مصالح در برابر رطوبت	۱۴۸	۹۸.۷٪
۲	فضای سبز به منظور ایجاد آسایش حرارتی	۱۴۶	۹۷.۳٪
۳	مصالح مقاوم در برابر دما	۱۴۳	۹۵.۴٪
۴	دیوار سبز و اکسیژن ساز	۱۳۹	۹۲.۷٪
۵	رواق سر پوشیده	۱۳۳	۸۸.۷٪
۵	بام و تراس سبز	۱۳۳	۸۸.۷٪
۶	سقف سایه دار بیرونی	۱۲۸	۸۵.۴٪
۷	سایه بان	۱۲۱	۸۰.۶٪
۸	رنگ روشن	۱۱۸	۷۸.۷٪
۹	تراس عمیق به منظور ایجاد سایه	۱۱۲	۷۴.۷٪
۱۰	پوسته دوم مشبک	۱۰۶	۷۰.۶٪
۱۱	دیوار و حصار مشبک	۱۰۳	۶۸.۷٪
۱۲	المان سنتی	۸۸	۵۸.۶٪
۱۳	مصالح بومی	۸۳	۵۵.۴٪

۵.۲.۲. اولویت بندی تصاویر منتخب متخصصان بر اساس رویکرد زیست محیطی

به منظور بررسی ترجیحات زیست محیطی متخصصان در نمونه های مسکونی و غیرمسکونی موجود در بافت، در کنار ارزیابی شاخص های زیست محیطی تأثیرگذار در نما، چهار عکس در قالب نمونه های مسکونی و چهار عکس در قالب نمونه های غیرمسکونی

در اختیار ایشان قرار گرفت که دو عکس منتخب در جدول ۹ مورد تحلیل قرار گرفت. در اینجا ذکر یک نکته ضروری به نظر می رسد و آن اینکه، تقریباً تمامی افرادی که تصاویر موجود را انتخاب کرده بودند، دلیل خود را استفاده از پوشش گیاهی و فضای سبز مناسب بیان کرده اند. این موضوع به نقش اساسی فضای سبز و اهمیت آن اشاره دارد.

جدول ۸- تحلیل تصاویر منتخب- مأخذ: نگارندگان

عملکرد	تصویر	نقاط مثبت	نقاط منفی
مسکونی		- استفاده از مصالحی با رنگ روشن در نما. - درصد مناسب کاربرد سطوح شفاف نسبت به کل نما. - ایجاد رواق در طبقه همکف و کاهش تابش مستقیم آفتاب. - کاشت درختان بومی و همساز با اقلیم در مجاورت بنا به منظور کاهش تابش مستقیم آفتاب به جداره نما. - پوشش گیاهی مناسب که علاوه بر افزایش آسایش اقلیمی، سبب افزایش زیبایی و سرزندگی محیط شده است. - رعایت حداقل فاصله مناسب میان ساختمان ها (با توجه به اقلیم) و ضرورت جریان عبور هوا میان بناهای همجوار.	- عدم استفاده از سایه بان های مناسب و همساز با اقلیم (با توجه به شرقی غربی بودن نمای ساختمان ها در این محور). - عدم توجه به فرم مناسب سقف با توجه به ویژگی های اقلیمی. - استفاده از تراس های نامناسب در مقایسه با اقلیم. - عدم توجه به عقب نشینی سطوح پنجره.
غیرمسکونی		- استفاده از رنگ های روشن و مصالح همساز با اقلیم. - بهره گیری از فضای سبز و پوشش گیاهی در محوطه بنا. - ایجاد رواق های سرتاسری به منظور سایه اندازی در مسیر حرکتی استفاده کنندگان و افزایش آسایش اقلیمی. - عقب نشینی سطوح پنجره و پرو خالی مناسب حجمی که به کاهش تابش مستقیم آفتاب منجر شده است.	- عدم ایجاد جذابیت بصری (به عنوان یک فضای تجاری با توجه به نقش مهم این محور در ابعاد منطقه ای و فرمانطقه ای). - عدم استفاده از سایه بان های مناسب در تراس ها با توجه به مسقف نبودن آنها.

۶. بحث و نتیجه گیری

بررسی ها در ابعاد زیبایی شناسی، نشان داد که در دیدگاه مردم نسبت به محیط و منظر، زیبایی شناسی همواره یکی از وجوه اصلی تفسیر از محیط و منظر است. در این دیدگاه، کیفیت های هنری - بصری منظر شهر، مورد تأکید قرار گرفته است. در دید تعداد زیادی از استفاده کنندگان و متخصصان برنامه ریزی و طراحی، یکی از اهداف اصلی منظر سازی شهری، زیباسازی و آرایش محیط پیرامونی است. از سوی دیگر طبق بررسی ها، متخصصان توجه به ابعاد زیست محیطی در برنامه ریزی و طراحی منظر شهری را ضروری دانستند. هدف نوشتار حاضر ارزیابی بدنه های شهری در نمونه موردی پژوهش با تأکید بر ابعاد زیبایی شناسی و زیست محیطی و در ادامه ارائه راهکارهای کلی می باشد.

نتایج تحلیل ها نشان داد که در بعد زیبایی شناسی از دیدگاه مردم و متخصصان، شاخص های تناسب، تمیزی، تعادل و نظم در بعد عینی و دل بستگی به مکان، با معنا بودن، آرامش، خوانایی و جذابیت نیز در بعد ذهنی، در اولویت ارزشیابی زیبایی نما قرار دارند. همچنین در بعد زیست محیطی از دیدگاه متخصصان، شاخص هایی همچون مقاومت مصالح در برابر رطوبت، فضای سبز به منظور ایجاد آسایش حرارتی، مصالح مقاوم در برابر دما و دیوار سبز و اکسیژن ساز، برای طراحی بدنه های شهری دارای اهمیت بالایی هستند. یافته های مربوط به بررسی ترجیحات

زیبایی شناسانه مردم و متخصصان در نمونه های مسکونی و غیرمسکونی نشان داد، در انتخاب نمای منتخب کاربری با عملکرد مسکونی، میان مردم و متخصصان توافق وجود دارد ولی در انتخاب نمای غیرمسکونی، تفاوت قابل ملاحظه ای وجود دارد. در نمونه انتخابی توسط مردم، نمای مدرن با مصالح غیربومی مورد توجه قرار گرفته است. این در حالی است که در نمای انتخابی توسط متخصصان، عناصر معماری ایرانی و بومی به چشم می خورد. شاید بتوان یکی از دلایل تفاوت در انتخاب نماهای غیرمسکونی از دید مردم و کارشناسان را در توجه به جذابیت محیط های غیرمسکونی، به خصوص فضاهای تجاری و تأثیر آن در جذب مخاطب جستجو نمود. در عین حال نکته قابل ذکر دیگر، تفاوت در سطح ترجیحات محیطی یا ادراک ابعاد زیبایی شناسی محیط است که بر اساس آرای نظریه پردازان عواملی چون تربیت پذیری (آموزش)، شدت پذیری، تأثیر پذیری و خطا پذیری بر قضاوت زیبایی شناسانه تأثیر دارند (دانشپور و فخاری، ۱۳۸۸). به عبارتی مواردی چون انس، تکرار، آموزش بر ادراک زیبایی شناسانه استفاده کنندگان را تحت تأثیر قرار می دهند. با این توضیح ممکن است که استفاده کننده به دلیل عدم آموزش مناسب، یا تعصب به محیط و یا در مواردی به دلیل سطح ترجیح پایین، در ارتباط با ادراک محیط دچار خطا شود. از دید هیوم تنها راه حل مقابله با این موضوع در خصوص قضاوت های زیبایی شناسانه، آموزش است (بهلولی فسخودی، ۱۳۸۸).

همچنین در بررسی ترجیحات زیست‌محیطی متخصصان در نمونه‌های مسکونی و غیرمسکونی، در نماهای منتخب، استفاده از رنگ‌های روشن و مصالح هم‌ساز با اقلیم، عقب‌نشینی سطوح پنجره و پر و خالی مناسب حجمی که به کاهش تابش مستقیم آفتاب کمک می‌کند، کاشت درختان بومی و همساز با اقلیم در مجاورت بنا به منظور کاهش تابش مستقیم آفتاب و ایجاد رواق‌های سرتاسری به منظور ایجاد سایه و افزایش آسایش اقلیمی، دیده می‌شود. بدین ترتیب، در یک بررسی کلی می‌توان این چنین بیان کرد، توجه به ابعاد زیست‌محیطی و زیبایی‌شناسی در طراحی بدنه‌های شهری دارای اهمیت بالایی می‌باشد.

در این میان پیش از بررسی راهبردهای کلی، توجه به یک موضوع مهم ضروری است و آن هم توجه به اولویت بعد اقتصادی این فضاهاست که صاحبان سرمایه را به سوی طراحی‌های شاخص سوق می‌دهد. این درحالی است که متخصصان توجه به زمینه محیط طراحی را در کنار سایر عوامل چون بعد زیست‌محیطی و مسائل اقلیمی مدنظر قرار می‌دهند. گفتنی است که اعمال سلیقه و دخالت غیرکارشناسانه و حاکمیت فرهنگ بسازبفروشی گاه حیطة اختیار متخصصان و ذائقه مردم را تحت شعاع قرار می‌دهد. بنابراین تدوین ضوابط و راهنمای طراحی بدنه‌های

شهری را می‌توان به عنوان راهکاری به منظور کنترل این موارد پیشنهاد نمود. این واضح است که نمی‌توان با الگوگیری صرف از انگاره‌های غیربومی که در شرایط اجتماعی-اقتصادی و تاریخی-سیاسی کاملاً متفاوتی با شرایط شهرهای ایران شکل گرفته‌اند، به تدوین راهنمای طراحی بدنه‌های شهری رسید. یکی از اصلی‌ترین مشکلات فرارو در این زمینه کمبود مطالعات پایه‌ای و اختصاصی است. بنابراین ضروری به نظر می‌رسد، با جستجوی هویت شهری به عنوان یکی از پایه‌ای‌ترین مطالعات مرتبط در این زمینه، در پی رفع این کمبودها بوده و به بازشناسایی هویت‌های اصیل شهری در بسترهای جغرافیایی اندیشیده شود. بر همین اساس، این پژوهش با بررسی ابعاد نظری و پژوهش میدانی، عوامل مؤثر بر خلق یک نمای خیابانی زیبا و مطلوب از حیث زیست‌محیطی را در نمونه موردی پژوهش شناسایی نمود. در ادامه این روند به منظور بهبود وضعیت نمای خیابانی، اهداف و راهبردهای پژوهش به عنوان راهکارهای کلی، با در نظر گرفتن شاخص‌های اولویت‌بندی شده توسط مردم و متخصصان و با توجه به در نظر گرفتن رویکردی مشارکتی (در نظر گرفتن آرای مردم و تدقیق آن توسط متخصصان) به شرح جدول ۹ ارائه می‌گردد.

جدول ۹- تدوین اهداف کلان، عملیاتی و راهبردها- مأخذ: نگارندگان

بعد	اهداف کلان	اهداف عملیاتی	راهبردها
زیبایی‌شناسانه	- ایجاد فضایی با هویت متعلق به گذشته، حال و آینده. - ایجاد کیفیت بصری در فضای شهری.	- تأکید بر ارزش زیبایی‌شناسانه خیابان به منظور حفظ شخصیت و روحیه خیابان. - دستیابی به هویتی آینده‌نگر با توجه به اهمیت این خیابان به لحاظ بعد تفریحی، تجاری و فرا منطقه‌ای آن. - دستیابی به پیوستگی کالبدی و بصری در کل خیابان. - دستیابی به انسجام، نظم و هماهنگی بصری در کل خیابان.	- شکل دهی به خیابان با کمک عناصر زمینه‌ای. - شناسایی عناصر موجود به منظور بازتعریف هویت خیابان. - یکپارچه‌سازی الگوهای پیشنهادی با هدف هویت بخشی به خیابان. - شناسایی و حذف عناصر از بین برنده زیبایی. - شناسایی الگوهای غالب در طراحی نما و استفاده از آنها به عنوان خطوط راهنما. - استفاده از عناصر واجد ارزش بصری (موجود در زمینه) در طول محور.
زیست‌محیطی	- دستیابی به پایداری زیست‌محیطی.	- افزایش بهره‌وری در مصرف انرژی. - افزایش آسایش اقلیمی در فضا شهری. - پشتیبانی از محیط سبز و طبیعی در فضای شهری.	- استفاده از ظرفیت‌های موجود در نمای ساختمان با هدف افزایش بهره‌وری در مصرف انرژی. - شناسایی و به کارگیری الگوهای مناسب در زمینه به لحاظ زیست محیطی. - شناسایی و حذف عناصر موجود در نما که باعث از بین رفتن آسایش زیست‌محیطی می‌شوند. - استفاده از عناصر سبز و طبیعی. - استفاده از پتانسیل‌های موجود در نما برای تبدیل به پوسته سبز.

می‌باشد که توسط سازمان منطقه آزاد قشم حمایت مالی شده است. نویسندگان بر خود لازم می‌دانند تا از مجری این طرح پژوهشی، مهندس عباس آذری تشکر و تقدیر نمایند.

پی‌نوشت:

این مقاله بخشی از نتایج طرح پژوهشی با عنوان "تدوین راهنمای طراحی بدنه‌های شهری با تأکید بر ابعاد زیبایی‌شناسی و زیست‌محیطی (نمونه موردی: خیابان ولی عصر (عج) - شهر قشم"

منابع:

- احمدی، بابک (۱۳۷۵)، حقیقت و زیبایی، انتشارات مرکز، تهران.
- ارجمندفر، مسعود (۱۳۸۸)، بررسی مقایسه‌ای ترجیحات محیطی مردم و گروه‌های مؤثر در حوزه نماهای مسکونی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.
- امین‌زاده، بهناز (۱۳۸۹)، ارزیابی زیبایی و هویت مکان، فصلنامه هویت شهر، سال پنجم، شماره ۷، صفحات ۳-۱۴.
- انصاری، مجتبی و همکاران (۱۳۸۸)، بازشناسی انگاره‌های نظام بصری در محلات بافت فرسوده شهری، نمونه‌موردی: محله عباسی تهران، نامه معماری و شهرسازی، شماره ۲، صفحات ۷۱-۹۱.
- بهلولی فسخودی، محسن (۱۳۸۸)، منتقدان واقعی معیار قضاوت زیبایی‌شناسی از دیدگاه هیوم، فصلنامه دانشگاه قم، سال ۱۰، شماره ۴، صفحه‌های ۱۵۷-۱۷۶.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۲)، پدیدارشناسی نماهای مسکونی و سیر تکوین توقعات از آن، هنرهای زیبا، شماره ۱۴.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶)، مجموعه مقالات در باب طراحی شهری، انتشارات شهیدی.
- توسلی، محمود (۱۳۶۷)، اصول و روش‌های طراحی شهری و فضاهای مسکونی در ایران، جلد اول، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.
- حبیب، فرح (۱۳۸۵)، طراحی منظر شهر در گذر تاریخ، فصلنامه شهرسازی و معماری آبادی، سال شانزدهم، شماره ۵۳، شماره هجدهم، دوره جدید.
- حسینی، سیدباقر، علی‌الحسابی‌مهران، نسبی فاطمه (۱۳۹۰)، تحلیل محیط شهری از رویکرد کیفیت بصری (نمونه‌موردی: قابلیت دید در بافت قدیم شهر بوشهر)، مجله هویت شهر، شماره ۸ بهار و تابستان ۱۳۹۰.
- دانشپور، عبدالهادی و ساره فخاری (۱۳۹۱)، شناسایی معیارهای زیبایی‌شناسی در فضاهای کهن شهری ایران، فصلنامه نماد گلستان، صفحه‌های ۲۸-۳۲.
- رضازاده، راضیه (۱۳۸۵)، اصول و معیارهای ساماندهی و ضوابط و مقررات سیمای شهری در ساخت و ساز، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری، مرکز مطالعات و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- صفامنش، کامران (۱۳۷۳)، طرح بهسازی خیابان‌ها لاله‌زار، سازمان زیباسازی شهر تهران.
- کالن، گوردن (۱۳۸۲)، گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طیبیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- گلکار، کورش (۱۳۷۹)، مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، نشریه علمی پژوهشی صفا، شماره ۳۲، صص ۳۸-۶۵.
- گلکار، کورش (۱۳۸۲)، از تولد تا بلوغ طراحی شهری، نشریه علمی پژوهشی صفا، شماره ۳۶، صص ۲۳-۸.
- گلکار، کورش (۱۳۸۷)، محیط بصری شهر سیر تحول از رویکرد تزیینی تا رویکرد پایدار، مجله علوم محیطی، سال ششم، شماره ۲.
- لینچ، کوین (۱۳۷۳)، طرح شهر و نما و ظاهر شهر، مقالاتی در باب شهر و شهرسازی، ترجمه مزینی، دانشگاه تهران.
- محمودی، امیرسعید (۱۳۸۵)، تبیین عوامل مؤثر بر ساماندهی سیمای شهری: تدوین و پیش‌نویس ضوابط هماهنگ‌سازی سیمای شهری در شهرهای دو منطقه کویری و خزری از شش منطقه اقلیمی کشور، مجلدات اول و یازدهم، طرح پژوهشی مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری وزارت مسکن و شهرسازی.
- مقررات ملی ساختمان (۱۳۸۸)، مبحث نوزدهم، صرفه‌جویی در مصرف انرژی، دفتر ترویج مقررات ملی ساختمان (وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت نظام مهندسی و اجرای ساختمان، نشر توسعه ایران، چاپ نهم).
- مقررات ملی ساختمان (۱۳۸۸)، مبحث نوزدهم، صرفه‌جویی در مصرف انرژی، دفتر ترویج مقررات ملی ساختمان (وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت نظام مهندسی و اجرای ساختمان، نشر توسعه ایران، چاپ نهم).
- منصور، سید امیر (۱۳۸۴)، درآمدی بر زیبایی‌شناسی باغ ایرانی، فصلنامه باغ نظر، شماره ۳، صفحات ۵۸-۶۳.
- مهندسین مشاور شهرساز و معمار فرهاد (۱۳۹۱)، تدوین راهنما و ضوابط بهسازی و نوسازی نمای خیابان؛ نمونه موردی: خیابان بهار (منطقه ۷ شهرداری تهران)، شهرداری منطقه ۷ تهران.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۱)، زیبایی‌شناسی، فرم و فضای معماری و شهر، مجموعه مقالات گردهمایی زیبایی‌شناسی کاربردی، مرکز مطالعات و تحقیقات هنر وزارت ارشاد اسلامی، تهران.
- یوسفیان، جواد (۱۳۷۹)، نگاهی به مفهوم زیبایی‌شناسی، نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه علامه طباطبایی، صفحات ۱۳۵-۱۷۸.
- Crow, Thomas. Brown, Terry. Young, Raymond (2006), The Riverside and Berwyn experience. Contrasts in landscape structure, perceptions of the urban landscape, and their effects on people, Landscape and Urban Planning, Vol 75, p: 282.
- Gibberd, F., (1955), Town Design, London: Architectural Press.
- Halprin, L. (1966), Freeways, New York, Reinhold.
- Kaplan. R. and Kaplan. S. (1991), The experience of na-

ture: A psychological perspective, Cambridge University Cambridge, UK.

- Kaplan, S. (1987), Aesthetics, affect and cognition: environmental preferences from an evolutionary perspective, Environment and Behavior 19.
- Krier, Leon (1992), Architecture & Urban Design, Academy Editions.
- Nohl, Werner (2001), Sustainable landscape use and aesthetic perception preliminary reflections on future landscape aesthetics, landscape and urban planning journal, No. 54, Pp. 223-237.
- Sitte, C. (1945), The Art of Building Cities, Translated by Charles T. Stewart, New York: Van Nostrand Reinhold.

۲۶

شماره دهم

بهار ۱۳۹۳

فصلنامه علمی-پژوهشی

مطالعات

پژوهشی

شناسایی عوامل مؤثر بر طراحی بدنه های شهری
با تأکید بر ابعاد زیبایی شناسی و زیست محیطی